

Els sous falsos de Mallorca (1815-1838)

BERNAT AGUILÓ*

La falsificació de moneda és gairebé tan antiga com la seva producció legítima. En el cas de Mallorca, ja trobam referències a aquesta pràctica des de finals del segle XIII.¹

En aquest article es provarà d'identificar un conjunt de peces de gran qualitat que imiten amb molta perfecció els sous mallorquins² de 1812 batuts per la Seca de Catalunya i que, sens dubte, degueren tenir prou èxit com per circular de manera abundant a l'illa.

El sou de 1812

Les grans fites cronològiques d'aquesta emissió legal són:

El 29 de març i l'11 de maig de 1811, mitjançant sengles decrets, es regulava la producció i emissió de “calderilla” local.³

El 2 de juny de 1811, la Casa de Moneda de Catalunya, empesa per la pressió napoleònica, s'instal·la a Mallorca amb tots els seus estris,⁴ on hi con-

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN.

1. DE CRUSAFONT I SABATER, M., *Història de la moneda de la Corona Catalano-aragonesa medieval (excepte comtats medievals)*, SCEN, Barcelona, 2015, especialment p. 126-129 i apèndix documental corresponent; i BOVER, Joaquín Maria, *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticias de las monedas propias de esta isla*. Imprenta de Felipe Guasp y Barbieri, Palma, 1855, p. 281-286.

2. Molt sovint, i no gaire encertadament, els trobam amb la denominació de “12 diners”; evidentment, un sou consta d'aquesta quantitat de diners i així ho indica la pròpia moneda amb els dígitos corresponents, però la documentació de l'època els designa amb el nom de sous o *sueudos*. Vegem, per exemple, aquesta frase inapel·lable de Joan d'Amat, director de la Casa de la Moneda de Catalunya: “... acuñar 25.000 duros en piezas de cobre denominados suedos, para circular en las tres islas baleares...”, DE AMAT, Juan, *Balances o estados demostrativos de las cuentas de la Casa de Moneda de Cataluña*, Palma, 1813, facsimil reproduït a *La Seca del Principat de Catalunya (1809-1814)*, a càrrec de Xavier SANAHUJA, 2003, p. 111; catàleg de l'exposició *La fàbrica de monedes de Reus (1809-1814)*.

3. *Colección de los decretos y ordenes que han expedido las Cortes Generales y extraordinarias desde su instalación en 24 de setiembre de 1810 hasta igual fecha de 1811*. Sevilla 1820, reimpressió, pàg. 102 i 141. Aquests són els decrets sobre els quals s'empara la junta mallorquina, però notem que la seca de Catalunya ho venia fent des de 1810.

4. SANAHUJA/AMAT, p. 66.

tinua produint moneda de curs general d'or i argent i moneda catalana de coure.⁵

El mateix estiu de 1811, la Junta Superior de Mallorca inicia converses amb la seca ambulat per tal de contractar amb ella la producció de 20.000 duros de monedes d'1 sou, és a dir, 600.000 unitats.⁶

Finalment, s'acorda l'emissió de 25.000 duros (750.000 unitats) de la nova espècie el 15 de gener de 1812, fou presentada al públic el 26 de febrer, se'n lliurà la primera partida el 12 de març i la seva producció finalitzà el maig de 1812.⁷

La peça resultant és la següent:

Aquesta moneda respon molt ajustadament a les característiques iconogràfiques de la seca de Catalunya en aquests anys, i sobretot es correspon amb les matrius del bust de Ferran VII que des de l'11 de juny de 1811 la seca de Sevilla, establerta a Cadis, havia de trametre a totes les seques i que el 19 d'agost ja estaven disponibles a Mallorca.⁸

Els falsos

En el mercat i en algunes col·leccions numismàtiques, apareixen amb molta freqüència uns sous que tenen algunes variacions respecte del que acabam de mostrar, però la seva bona qualitat i, sovint, excel·lent estat de conservació han fet pensar que es tractava de variants legítimes. Sens dubte, el fet que la seca itinerant amb anterioritat també batés amb variants de bust ho podria fer creure, però les que coneixem tenen característiques que un examen atent els permet assignar un procés productiu diferenciat, començant per uns busts que no responen a les matrius de la seca de Sevilla com s'escauria.

5. En aquest context, entenem per moneda catalana un subsistema monetari diferenciat, de curs territorialment restringit, subsidiari d'un altre jeràrquicament superior i que no és capaç de satisfer per ell mateix totes les necessitats monetàries en la seva zona de circulació.

6. CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismática Balear*, Establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma de Mallorca, 1879, p. 337-340.

7. BOADA, Jaume "12 diners de 1811: enigma aclarit?". *Col·lecciomania* 9 (2a època), juny 2003, p. 18 i 19; CAMPANER, 1879, p. 340.

8. SANAHUJA I ANGUERA, Xavier, "La seca del Principat de Catalunya establerta a Reus, Tarragona i Ciutat de Mallorca (1809-1814)", *Acta Numismàtica* 26, SCEN, Barcelona, 1996, p. 176.

D'aquestes quatre variants, la primera és abundantíssima, la segona és escassa però no rara, i les dues darreres són més difícils de veure i acostumen a estar en mal estat de conservació. També és fàcil que les dues darreres, i molt especialment la quarta, siguin qualificades de falses d'època per una factura menys cuidada del bust.

En tot cas, les quatre variants presenten alguns trets en comú poc perceptibles i no sempre visibles:

- Les joies de la cinta de la corona alternen diamants (rombes) i perles (cercles), mentre que les legítimes només porten perles (tot i que, a vegades, les dels extrems també poden semblar rombes).

Detall de la corona en les peces legítimes.

Detall de la corona en les peces falses.

- L'altre és la gràfila, que molt sovint és la part més desgastada de la moneda i/o se situa fora de l'àrea encunyada, però és cert que les peces legals presenten una gràfila formada per formes més o menys quadrangulars i a les contrafetes està formada per estries aproximadament triangulars, que, tot sigui dit, és una característica compartida per totes les falses tractades en aquest article, incloses les de 1811.

Detall de la gràfila en les peces legítimes

Detall de la gràfila en les peces falses

Així mateix, en els tipus 2, 3 i 4 l'encuny del revers és el mateix, mentre que en el núm. 1 és diferent, però ambdós presenten una gran semblança d'estil.

Malgrat aquesta diferència d'encunys, la prova definitiva que les quatre falses procedeixen del mateix taller ens la confirma un rar exemplar en la qual s'encunyaren dos reversos: a la cara A, l'encuny es correspon amb les peces del tipus 1, i les de la cara B, amb les dels tipus 2, 3 i 4:⁹

A

B

Un altre element diferenciador ens el dona l'examen de la peça 1. Aquesta variant és extremadament abundant, tant que de l'observació d'uns tres-cents exemplars del sou de 1812, ha representat el 25% del total. Si aquesta proporció tengués alguna correspondència amb l'emissió legal, estariem parlant d'una quantitat propera a les 200.000 unitats. Una autèntica invasió monetària!

Sigui aquesta o una altra la xifra, no resulta creïble que una quantitat tan alta es pogués batre amb un sol encuny i, en canvi, totes les d'aquesta variant ho semblen de manera indiscutible. Aquesta paradoxa es resol si els encunys necessaris són producte d'una matriu completa a partir de la qual s'anirien fent repiques quasi idèntiques.¹⁰ Si fos així, aquest detall contrasta clarament amb el procediment de fabricació usat en les peces de la Seca de Catalunya, en la mesura que

9. Aquesta peça fou venuda a la subhasta núm. 272, Col·lecció Ramon Llull, de la casa Àureo & Cailicó, amb el núm. de lot 616.

10. En alguns exemplars es poden distingir petites diferències quasi imperceptibles; en la nostra opinió, es deuen al tractament final de l'encuny, però el fet d'haver treballat en gran part sobre material fotogràfic, que pot provocar efectes òptics, no ens permet acreditar-ho fefaentment. Probablement, fer-ho requeriria treballar a nivell microscòpic sobre peces físiques.

la diversitat dels seus encunys resulta tan òbvia com alta (a nivell anecdòtic, és habitual que en el mercat es distingeixin els sous amb números grossos o petits) i això permet assegurar que es va realitzar una fabricació diferenciada de cada un dels encunys i no basada en rèpliques integrals.¹¹

L'anàlisi metal·logràfica

Malgrat que l'observació atenta de les peces permet per si mateixa arribar a la conclusió de la seva falsedat, la documentació de l'emissió de la Seca de Catalunya ens facilita informació detallada de les característiques metal·logràfiques de les originals, la qual cosa ha fet pertinent fer una anàlisi comparativa de les característiques intrínseques dels diferents tipus.

Efectivament, el pressupost que la seca va presentar el 16 d'agost de 1811 a la Junta Superior de Mallorca va valorar la possibilitat de fer les peces de coure amb una petita quantitat d'estany, una lliura per arroba, o alternativament aliada amb argent, segons el costum de Mallorca, opció aquesta darrera que generava dèficit econòmic.¹² Joan d'Amat ens informa que "se resolvió que no se les ligase porción alguna de plata".¹³ De tot això es pot deduir que a les peces autèntiques se'ls hi hauria afegit un 4% d'estany, un aliatge que en metal·lúrgia rep el nom de "bronze alfa".¹⁴

L'ocasió ha sorgit amb la subhasta Ramon Llull de la casa Áureo & Calicó que reuneix exemplars del tipus legítim, lot 526, i de les falses del tipus 1, lots 614 i 615, del tipus 2, lot 613, i, més important encara, de la peça dels dos reversos, lot 616. També s'ha aprofitat l'ocasió per analitzar un exemplar de la polèmica peça de 1811, lot 612, ja estudiada per Jaume Boada.¹⁵

Baix els auspicis d'Áureo & Calicó, sempre atents a la correcta classificació numismàtica, l'empresa Nummétrica va dur a terme l'anàlisi de les sis peces mitjançant la tècnica de fluorescència per raigs X (XRF) aplicada separadament a l'anvers i al revers, a resultes de la qual la peça legal contenia un 97,8% de coure i un 1,89% d'estany de mitjana, mentre que les que hem descrit com a falses presenten una composició de coure igual o superior al 99,3% i quantitats insignificants d'estany, amb un valor màxim de 0,036%, així com porcions relativament apreciables de plom, que són gairebé inexistents a la bona (veure el detall a l'apèndix).

11. Joan d'Amat no facilita informacions relatives als encunys utilitzats en la fabricació de moneda, que considera una despesa general. En el futur esperam poder presentar la catalogació dels encunys legítims del sou de 1812; de l'anvers, en portam 32 de comptabilitzats, dada que permet copsar l'abast del diferencial en els models productius.

12. CAMPANER, p. 337-340.

13. SANAHUJA/AMAT, p. 82.

14. El càlcul s'ha fet sobre les equivalències de massa castellanès, que són les que sembla fer servir d'Amat quan va sortir de Catalunya.

15. BOADA, p. 17-19.

Tot plegat, indica indubtablement que la tècnica del tractament del metall va ser substancialment diferent, la l'autèntica va tenir una millor depuració del metall principal, procés que provocava un 12% de minva del coure posat en producció, i va rebre una aportació deliberada d'estany, mentre que les falses no reuneixen aquestes característiques. En aquest sentit, no sembla significatiu que la presència d'estany no arribi al 4% en les peces legítimes; per una part, l'afegit d'estany no participa de la llei sinó que respon a necessitats productives, exigides per la seca, *“para que el cobre no tenga tanta crasitud al tiempo de vaciar, y corra y se introduzca mejor en los moldes cuando se forman las chapas o planchas y por lo mismo es menester poner una porción de estaño en cada fundición...”*.¹⁶ Tot plegat ho resumeix Nummétrica al seu informe:

- en los procesos de fundición se producían pérdidas de metal por evaporación que eran compensadas añadiendo más metal y que, como consecuencia, afectaba la proporción Sn/Cu.

- de la lectura del documento antes mencionado [de 16 d'agost de 1811], no queda totalmente claro en qué momento se realizaba la adición de estaño al cobre, por lo que es difícil determinar cómo quedaba afectada la relación Sn/Cu.

Origen dels falsos

Joan d'Amat era perfectament conscient que l'encunyació de moneda de coure, sense plata aliada, suposava un risc afegit de falsificació per l'alta rendibilitat que d'això se'n derivava: la llarga i premonitòria cita s'ho paga (s'ha respectat l'ortografia):

“Verdad es, que en la moneda de cobre podria ser tanto el sobrante de valor numerario sobre el del metal que algunos comerciantes extrangeros tentasen contrahacerla con perfecta igualdad y lograsen crecidas ganancias con la introducción, como se ha visto mas de una vez en España. Pero era mucho más expuesto acontecer quando usábamos estas monedas sin acuñar y sin ninguna labor en el canto. Semejantes temores ocuparian tambien á otras naciones, que dan a las monedas de cobre muchísima mas representacion que en lo que en sí valen y cuestan; por cuyo motivo quasi todas las han hecho de hoja o plancha, con un trabajo esmerado, con aumento de reseñas, con mucho grabado en los troqueles, con cordoncillo, y acuñándolas con el mismo primor que las de oro y de plata. Tales mejoras en el método de amonedar el cobre, y el de ser piezas sutiles, delgadas y de cilindro aplanado hacen muy ardua su falsificación en el mismo reyno. Si los falsos monederos quisiesen fabricarlas con toda exactitud, para que no fuesen luego conocidas, seria menester que adquiriesen varias máquinas y otros instrumentos ha-

16. CAMPANER, p. 338.

ciéndose indispensable que entrasen en el plan sugetos hábiles en diferentes artes y oficios; y así exponiéndose mucho más a ser descubiertos ya antes o muy poco después de haber empezado su criminal proyecto."¹⁷

En resum, d'Amat considera altament improbable una falsificació local de qualitat però, en canvi, concedeix que una fabricació estrangera podria ser exitosa y generar guanys importants.

Tot plegat encaixa amb les notícies consultades sobre la falsificació de sous i que situen el seu origen probable a l'estranger; més concretament, Bover les situa a França:

1815. *Empieza en esta isla la circulación de una exorbitante cantidad de sueldos falsos, que se suponian importados de Francia. Imitaban perfectamente los acuñados en 1811 [sic],¹⁸ pero se diferenciaban de los legítimos en el canto y en el color del cobre.*

1837. *Fué escandalosa la nueva circulacion de sueldos falsos, siendo notable en ellos la leyenda BALIARIUM en lugar de BALEARIUM del anverso, única circunstancia que acredita su falsedad por lo primorosos que estuvieron los autores del troquel. Se aseguraba que se habian importado de Francia, y aun se designaba el buque conductor y las personas encargadas de hacerlos correr.*¹⁹

27 d'octubre de 1838. *Habiendo llegado a noticia de este Gobierno político que circulaban en esta capital sueldos mallorquines de falsa ley, se ha instruido el oportuno expediente del cual resulta por el dictamen dado por los peritos grabadores y ensayadores de metales después de un escrupuloso examen de una de aquellas monedas, que estas se conocen por tener la gráfila o cordón distinto y menos marcado que los verdaderos y legales, tener el círculo de perla más pequeño que el de estos, de lo cual se sigue que los números que designan el año 1812 distan de dicho círculo más de lo que corresponde, y que el guarismo 2 del número 12 del anverso es mayor que el de los sueldos legítimos. En su consecuencia he dispuesto se haga saber al público la circulación de dichas falsas monedas, y las diferencias que los distinguen de las legítimas a fin de que pueda reconocerlas y desecharlas; en la inteligencia que quedan dadas las órdenes convenientes al fiel contraste D. Tomás Cuschieri para que rompa e inutilice las que se le presenten de esta clase con arreglo a la Real orden de 8 de octubre de 1836.*²⁰

17. SANAHUJA/AMAT, p. 82-83.

18. Compartim amb Jaume Boada, *op. cit.*, l'opinió que Bover comet un lapsus de data i volia dir 1812, error que ha contribuït a la idea que hi poguéu haver sous legítims de 1811.

19. BOVER, p. 284-285.

20. *Boletín Oficial Balear*, Sábado 27 de octubre de 1838, Año 6º, núm. 884, p. 162.

En una comunicació manuscrita referida a aquesta detecció de falsos, s'afirma que s'han d'adoptar les provisions oportunes per impedir la seva circulació i, entre altres coses:

*"... por si tiene a bien hacerlo notorio a la Ysla en general con el fin de que sus habitantes estén prevenidos y resistan la admisión de estas monedas con lo cual se atacará su circulación y la extracción de oro y plata si su procedencia es el extranjero..."*²¹

Del conjunt d'informacions reportades sobre l'arribada de sous falsos a Mallorca, ens interessen especialment les relatives a la tardor de 1838, facilitades amablement per Jaume Boada, en les quals se'ns indica que tenen l'orla de punts més petita; que l'espai destinat a la llegenda més ample, més evident en l'espai ocupat pels números; que el número 2 de la data és més gran que en els legítims; i que la gràfila és diferent i menys marcada.

El contrast de les peces observades amb les legítimes permet descartar a les designades amb el núm. 2, 3 i 4, mentre que aquella a la qual hem donat el núm. 1 té elements significatius coincidents amb la descripció expressada en el *Boletín Oficial Balear*. Efectivament, les monedes legítimes, i les falses 2, 3, i 4, mesuren des de l'exterior de l'orla uns 18 mm de diàmetre de manera molt uniforme, mentre que la falsa 1 amida uns 17 mm, una petita diferència d'un mil·límetre que esdevé notable en l'amplada de l'espai disponible per a la llegenda. També el número 2 de la data es troba prou separat de l'orla i de la gràfila, com va indicar Cuschieri, més enllà del que és habitual en els números de mida gran que acostumen a estar en contacte amb l'orla, o quasi; pel que fa a la gràfila, ens remetem a allò indicat anteriorment.²²

Una llegenda urbana

Corre pels ambients numismàtics de Palma la contarella que ja fa anys, durant unes obres, es va trobar una quantitat important de monedes d'un sou de 1812. Explicaria aquest relat, que no hem pogut contrastar, l'excel·lent qualitat i abundància d'alguns exemplars del tipus 1? No tenim elements per aprofundir en aquest episodi i aquí ho haurem de deixar.

Ja fora de qüestions sense acreditar, a mitjan anys 80 vàrem poder veure un petit conjunt de sous de 1812 trobats durant unes obres de rehabilitació dins d'una paret on havien estat dipositats en una bosseta de tela de sac. Afortunada-

21. AHMP (Arxiu Històric Municipal de Palma), Fons Pons, lligall 946-V, "*Sobre la moneda falsa que se ha introducido en esta isla. 1838*", document manuscrit sense signatura datat el 9 d'octubre de 1838, adreçada al Geŕe Superior Político.

22. Tot i això, les dades descriptives diferencials no són les més notables. Per exemple, a la foto que hem posat com exemple de moneda legal es pot veure com els números "ballen amples", però la causa és que són de mida petita.

ment, el seu posseïdor els ha conservat i l'hem pogut tornar examinar i comprovar que estava conformat per setze peces del fals del tipus 1. No és aventurat pensar que la seva acumulació i ocultació havia d'estar relacionada, d'una manera o una altra, amb l'activitat delictiva de distribució dels exemplars falsos i es podria aventurar que el conjunt estava destinat a ser posat en circulació com a peces autèntiques. Qui sap.

Conclusions

Un sol taller monetari fou el responsable de l'encunyació dels sous falsos de 1812 que consta de quatre variants perfectament identificables.

Aquestes peces contenen elements estilístics i productius ben diferenciats de les legítimes, entre els quals destaquen uns busts que no es corresponen a les matrius de la seca de Sevilla que feia servir la de Catalunya des de 1811, els rombes a la cinta de la corona i la gràfila estriada.

L'anàlisi metal·logràfica realitzada confirma aquestes apreciacions; la presència significativa, o no, d'estany permet també discriminar les legals de les falses.

Quasi amb tota certesa es pot considerar que aquestes falsificacions varen ser produïdes a l'estranger, molt probablement a França, i la del tipus 1 introduïda a Mallorca el 1838.

Suggeriríem un estudi detallat, i amb els mitjans tècnics adients, de la variant núm. 1 de les falses que permetés confirmar si la seva producció es va realitzar amb diversos encunys clònics, ja que aquest és un detall que no podem confirmar amb certesa.

Estudis de característiques semblants han de permetre identificar coures falsos catalans de la Seca de Catalunya, de més fàcil falsificació i difícil identificació per la manca de bust d'aquestes peces.

Com a qüestió general, l'estudi detallat de les peces d'una emissió pot ser una font d'informació numismàtica rellevant que complementa les d'origen documental, i aquest cas ens sembla un exemple representatiu.

Addenda: més sobre els sous de 1811

L'anàlisi metal·logràfica del sou de 1811 ens obliga a fer un breu apunt sobre aquesta emissió que, amb Jaume Boada, també consideram fraudulenta.²³ En primer lloc, a més de trobar-se allunyada de l'estil de la factura de la Seca de Catalunya, tampoc no es correspon amb la seva tècnica de producció atesa la manca d'estany, i si hagués estat producte d'una iniciativa pública anterior (opció sense base documental i quimèrica per la manca de mitjans tècnics locals) contindria

23. *Op. Cit.*

una quantitat significativa d'argent, com inicialment pretenia la Junta Superior de Mallorca. Tampoc no té sentit que el febrer de 1812, en el ban de presentació dels sous legítims, la Junta Superior s'hagués remès a la treseta de 1722-1724 per indicar el model al qual imitava l'escut, si hagués existit un circulat semblant de l'any anterior.²⁴

Així mateix, la seva factura no és la del taller de la resta de falsos aquí presentats, ja que hem identificat tres encunyys que usen matrius i punxons independents per a cada secció de la moneda: bust, escut, lletres, signes i marques. Es mostren aquí dos dels tres que coneixem (el tercer només l'hem vist en el catàleg Numismática Española de Xavier Calicó, ed. 1988, que és de molt mala qualitat fotogràfica i consideram irreproducible); la torre del quart quarter és un element diferenciador en els tres casos.

Apèndix. Taula de composició de dels sous analitzats

Reproduïm aquí la taula de composició metal·logràfica efectuada per Numètrica, amb indicació del lot corresponent a la subhasta Ramon Llull per a una millor identificació dels resultats.

	moneda / cara analitzada	COMPOSICIÓN QUÍMICA (en %)									
		Cu	Sn	Pb	Ni	Fe	Ag	Sb	Bi	Br	Co
Lot 526 (autént.)	A / anverso	97,802	1,859	0,011	0,082	-	0,056	0,085	-	0,015	0,027
	A / reverso	97,764	1,913	0,012	0,070	-	0,064	0,083	-	0,016	0,023
Lot 612 (1811)	B / anverso	99,620	0,023	0,144	0,042	0,026	0,061	0,018	0,013	0,011	-
	B / reverso	99,179	0,179	0,364	0,047	0,063	0,058	0,021	0,027	0,011	-
Lot 613 (tipus 2)	C / anverso	99,344	0,036	0,319	0,056	-	0,056	0,041	0,067	0,010	-
	C / reverso	99,283	0,035	0,323	0,064	0,032	0,061	0,041	0,074	0,010	-
Lot 614 (tipus 1)	D / anverso	99,543	0,014	0,134	0,054	-	0,090	0,020	0,093	0,011	-
	D / reverso	99,600	0,015	0,103	0,047	-	0,088	0,016	0,064	0,009	-
Lot 615 (tipus 1)	E / anverso	99,615	0,010	0,159	0,045	-	0,031	0,056	-	0,008	-
	E / reverso	99,539	0,012	0,225	0,047	-	0,036	0,059	0,012	0,005	-
Lot 616 (reversos)	F / anverso	99,513	-	0,213	0,053	0,068	0,034	0,052	-	0,005	-
	F / reverso	99,516	-	0,193	0,070	0,084	0,027	0,050	-	-	-

24. CAMPANER, p. 340.

Agraïments

A Jaume Boada, per la revisió crítica del text i, molt especialment, per les notícies documentals sobre els falsos de 1838.

A Àureo & Calicó, per les fotografies de les monedes i pel suport a l'anàlisi metal·logràfica.

A Nummétrica, per autoritzar la publicació dels seus resultats.

BIBLIOGRAFIA

BOADA SALOM, Jaume, “12 diners de 1811: enigma aclarit?”. *Col·lecció* 9 (2a època), Palma, juny 2003.

BOVER, Joaquín Maria, *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticias de las monedas propias de esta isla*. Imprenta de Felipe Guasp y Barbieri, Palma, 1855.

CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismática Balear*, Establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma de Mallorca, 1879.

DE CRUSAFONT I SABATER. M., *Història de la moneda de la Corona Catalano-aragonesa medieval (excepte comtats medievals)*, SCEN, Barcelona, 2015.

SANAHUJA I ANGUERA, Xavier, “La seca del Principat de Catalunya establerta a Reus, Tarragona i Ciutat de Mallorca (1809-1814)”, *Acta Numismàtica* 26, SCEN, Barcelona, 1996.

SANAHUJA I ANGUERA, Xavier, *La Seca del Principat de Catalunya (1809-1814). Establerta a Reus i traslladada a Tarragona i Mallorca (1809-1814)*, Institut Municipal de Museus (Ajuntament de Reus). Reus, 2003 [catàleg d'exposició].

Colección de los decretos y ordenes que han expedido las Cortes Generales y extraordinarias desde su instalación en 24 de setiembre de 1810 hasta igual fecha de 1811. Sevilla, 1820 [reimpressió].

Fonts arxivístiques

Arxiu Històric Municipal de Palma (AHMP), Fons Pons.